ПКС 1574 Позов кременецького земського суду. – 1574 р. // Поліщук В. Князі Масальські на Волині у XVI ст. за документами Державного історичного архіву Литви (руська титулована знать у просторі Великого Князівства Литовського) / В. Поліщук. – К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 2007. – С. 72–73 .

ПЛБ Протоколы Львовскаго Ставропигіальнаго Братства // АЮЗР. – К., 1904. – Т.11. – Ч.1. – С. 3–772.

ПЛБа Протоколы Львовскаго Ставропигіальнаго Братства // АЮЗР – К., 1904. – Т.12. – Ч.1. – С. 1–549.

СВ 1584 Сознаніе Возного въ томъ, что въ Церкви Ивана Богослова, въ замкѣ Луцкомъ дѣйствительно находится сукно, назначенное Королемъ для козаковъ. – Луцьк, 1584 р. // АЮЗР. – К., 1862–1863. – Т.1. – Ч.3. – С. 14–15.

СВ 1595 Сознаньє возного в справє пна Риминского с паномъ воєводою подляскимъ. – Луцьк, 1595 р. // Острозька давнина: дослідження і матеріали. – Львів, 1995. – С. 146–147.

Михальчук О.І. (Київ, Україна)

Словники імен: лексикографічні та соціолінгвістичні аспекти (на матеріалі українських, польських, російських джерел кінця XX – поч. XXI ст.)

У статті розглянуто основні лексикографічні засади укладання сучасних словників імен, а також проаналізовано специфіку функціонування особових імен у мовній практиці, розрізнення документальних, розмовних, канонічних варіантів імен тощо.
Ключові слова: *ономастична лексикографія, особові імена, варіативність імен, ідентичність.*

В статье рассматриваются основные лексикографические принципы построения современных словарей имен, а также проведен анализ особенностей функционирования личных имен в языковой практике, анализируются различия между документальными, разговорными, каноническими вариантами имен.
Ключевые слова: *ономастическая лексикография, личные имена, вариативность имен, идентичность.*

The article reviews the basic lexicographic principles of making modern dictionaries of names, and analyzes the specifics of operation of personal names in linguistic practice, features of distinguishing documentary, speaking, canonical options of names, etc.
Key words: *mastic lexicography, personal names, variety of names, identity.*

Ономастична лексикографія бере початок від витоків дослідження назв, базовою основою для яких є зібрання та упорядкування фактичного матеріалу. Специфіка словників власних назв в тому, що ці

лексикографічні праці – предмет зацікавлення як науковців – філологів, істориків, географів тощо, так і широкого кола читачів, усіх хто цікавиться походженням та історією власних назв. Одними із найзатребуваніших лексикографічних праць з ономастики є словники особових імен, що зумовлено значною практичною і теоретичною цінністю матеріалу. Популярність таких видань і стремління широкого загалу пізнати історію власного імені часто – особливо в період комерціалізації – призводить до з'яви далекої від наукової цінності продукції, що подає інформацію про імена. Кількість словників імен не завжди дорівнює якості матеріалу. Значна частина книжкових видань, що пропонують інформацію про імена, є популістською компіляцією. Характерною рисою таких видань є превалювання додаткової інформації над власне лінгвістичною: зіставлення особового імені з особливостями характеру, поведінки, психології носія, інформація астрологічного та нумерологічного спрямування тощо. Досить нищівну критику подібних видань можна простежити у рецензіях російського ономаста Г. Ф. Ковалева щодо словників Б. Ю. Хігіра, В. А. Миронова, П. Флоренського, Г. Квіти, Т. Вєдіної [9]. Подібні праці поширені у сучасній польській ономастичній лексикографії, зокрема, Б. Вернішовська (B. Wernichowska) «Imiona współczesne, dawne i osobliwe» (2008), «Skarbec imion polskich» (2006), Б. Яцевич (B. Jacewicz) «Księga imion dla dzieci» (2006), М. Вінчевський (M. Winczewski) «Leksykon imion. Magia ukryta w każdym z nas» (2006). Попри те, реєстр імені, коротка довідка щодо значення та походження, часто фіксація відповідників у інших поширених мовах є достатньо інформативним джерелом для вузького практичного призначення таких іменників – вибору імені для дитини. Очевидно, словникові видання такого ґатунку мають свого користувача, однак не можуть бути предметом для наукових та юридично-правових експертиз щодо соціального функціонування особових імен. Практичні проблеми вибору імені, питання правильного документального запису, уточнення та ідентифікація документальних та розмовно-побутових варіантів особових імен, етимологічна інтерпретація, правильне утворення імені по батькові від різних форм чоловічих імен, відмінювання і передача українського запису імені латинкою тощо залишаються актуальною лінгвістичною та соціальною вимогою часу. Завдання таких лексикографічних праць у сучасній мовній практиці – прокласти місток, з одного боку, між особовим іменем як лінгвістичною одиницею і соціумом як реципієнтом і продуцентом особового імені, з іншого – між лінгвістичною інтерпретацією імені особового і соціально-правовими нормами щодо юридичного (документального) запису та функціонування імені. Передбачене законодавством право «називати за бажанням» мусить узгоджуватися з чинними нормами правопису, з лінгвістичною і соціальною доцільністю запису імені. Інакше свобода вибору імені з наступною документальною фіксацією призводить до 1) проблем

міжмовної ідентифікації особових імен; 2) порушення екології ономастичного ландшафту кожної мови (про це свідчать прецеденти запису на вимогу батьків у свідоцтвах про народження українською мовою імен на зразок Нікіта, Вєра, Альона тощо). Вирішити всю низку проблем сьогодні очевидно міг би енциклопедичний словник імен, в якому, окрім вичерпного іменника, який би охоплював у реєстрі всі відомі та реконструйовані особові імена і структурував їх за лінгвістичними (походження, первинне значення, історія розвитку на власному мовному ґрунті, етимологічні відповідники в інших мовах, запис уніфікованою латинською графікою, принципи розрізнення та ідентифікації документальних, розмовно-побутових та канонічних варіантів імен, граматичні, правописні характеристики) та соціальними (поширеність, місце в християнському календарному іменнику, імена відомих людей тощо) чинниками, можна було б почерпнути інформацію, що стосується юридично-правових норм функціонування особового імені.

Незважаючи на те, що слов'янська ономастична наукова традиція у часовому просторі сягає кінця XIX століття і може похвалитися десятками добротних праць про особливості становлення антропонімної системи, лексикографічне оформлення матеріалу має відчутні прогалини і залишається важливою ланкою сучасного мовознавства. На сьогодні для української ономастики особливо цінними як з лінгвістичного, так і з практичного погляду є українські словники особових імен: Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківська «Власні імена людей» за редакцією В. М. Русанівського [3] (два видання 1986 і 1996 рр. сьогодні є книжковими раритетами) та «Словник українських імен» І. І. Трійняка (2005) [6], а також, з огляду на позамовні історичні чинники, польські ономастичні іменники, найцікавішим з погляду наукового підходу на сьогодні є «Słownik imion» Я. Гжені (J. Grzenia) [8], та сучасні російські словники особових імен, серед яких наукової уваги заслуговує «Словарь русских личных имён» Н. О. Петровського [2] та «Словарь русских личных имён» А. В. Суперанської [5], а також «Краткий русско-украинский и украинско-русский словарь. Крымскотатарские фамилии, имена, отчества» Р. Р. Девлетова, Г. М. Каленчук, Ю. Ф. Прадида [1] та щойно виданий «Словарь народних форм русских имен» А. В. Суперанської [4]. Кожен з цих словників має свою історію і певним чином перегукується один з одним, оскільки засвідчує переважно християнські імена, що мають власні фонетичні вияви на кожному мовному ґрунті, та взаємодоповнюють один одного додатковою інформацією. Ці праці мають спільні завдання і аналогічне коло проблем викладу матеріалу: 1) труднощі поєднання наукової лінгвістичної інтерпретації (етимологія, мова походження, транскрипція деяких мов, фонетичний мовний вияв у національній традиції, що часто представлений широкою варіативністю (пор. Опанас / Панас / Танас / Афанасій; Пелагея / Палажка / Палагна тощо) та потенційної популярності, доступності викладу матеріалу для широкого кола користувачів; 2)

розмежування канонічних імен та їх фонетичних варіантів; змішування автохтонних слов'янських та похідних від канонічних імен (фонетичних інтерпретацій або імен-кальок) (пор. Ярина / Ірина; Любава / Любина / Любов тощо); 3) місце германських, французьких, італійських імен-запозичень у слов'янських мовах та способи їх передачі тощо.

Порівняльна характеристика засад укладання словників та принципів побудови словникових статей дозволяє виявити позитивні та проблемні аспекти цих лексикографічних праць. В основі принципу підбору імен укладачі керуються передусім критерієм поширеності (популярності) імені. Словник-довідник «Власні імена людей» Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківської «не дає вичерпного опису всіх імен людей, у ньому подані насамперед найбільш поширені тепер в офіційному вжитку імена, незалежно від їх походження» [3, 20], Я. Гженя у «Słowniku imion» (останнє перевидання 2008) характеризує понад 1000 імен, кожне з яких в Польщі у XX столітті надано щонайменше 200 разів. До «Словника українських імен» І. І. Трійняка увійшло 2734 реєстрових офіційних імен, з них 1794 чоловічих і 940 жіночих. Як зазначено у вступі, «словник – не популяризатор імен, а перш за все зібрання того реального, що було й є, і його потрібно знати» [6, 8]. «Словарь народных форм русских имён» А. Н. Суперанської фіксує 25000 різних варіантів імен, що сприяє «ідентифікації різних варіантів одного і того ж імені та розмежуванню подібних форм різних імен» [4, 9]. У реєстрах аналізованих словників дотримано принципів укладання за абеткою відповідних мов. У праці І. І. Трійняка, окрім традиційно поширених у сучасному соціумі імен, зафіксовано рідкісні документальні імена різного походження, в тому числі «рідкісні й дуже рідкісні» канонічні імена і реконструйовані імена на базі прізвищ, поширених в українському антропоніміконі, а також нові імена «принесені революцією» й пізніших часів» [6, 8]. Цю категорію імен Н. О. Петровський трактує як «нові імена, що виникли в результаті індивідуальної «творчості», і не засвідчує їх у своєму словнику, так само як «канонічні імена, що вийшли з ужитку» [6, 12]. Що стосується словника Я. Гжені, автор фіксує і пояснює імена, які трапляються рідко, однак тільки ті, що «їхні носії посідають чільне місце в історії або літературі» [8]. Такі рідкісні імена І. І. Трійняк у вступі до свого словника влучно називає «історичні пам'ятки» і теж залучає їх до реєстру. На відміну від праць І. І. Трійняка, Я. Гжені, Н. О. Петровського у словнику-довіднику «Власні імена людей» Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківської розділено реєстр імен на дві частини: чоловічі імена та жіночі імена з відповідним абетковим упорядкуванням. Це часто не є доцільним з лінгвістичного погляду, однак робить іменник зручним для практичного призначення – вибору імені дитини. Саме така цілеспрямованість словника виправдовує фіксацію в окремих розділах поширених та рідкісних імен. Хоча виділення в окрему частину похідних імен по батькові утруднює користування словником в

практичних цілях: запису імені по батькові у РАЦСах, встановлення ідентичності імені по батькові від офіційного та розмовно-побутового варіанта імені тощо. Основою всіх цих лексикографічних довідників є словникова стаття побудована таким чином, що після реєстрації особового імені користувач ознайомлюється у відповідній послідовності з походженням, етимологічним трактуванням, історією, граматикою імені, подаються загальні відповідники, похідні і здрібнілі форми, часто окреслюється популярність імені (зокрема, у «Słowniku imion» Я. Гжені рівень поширеності імені подано на підставі бази даних PESEL (Powszechny Elektroniczny System Ewidencji Ludności). Фіксація розмовних, розмовно-побутових, зменшувальних, пестливих, скорочених форм імен у кожному з аналізованих словників має свої особливості. До того ж спостерігаємо неуніфікованість термінологічного апарату стосовно класифікації таких форм імен. Різниця між стилістичними варіантами – розмовно-побутовим, зменшуваним, здрібніло-пестливим і навіть між пестливим і зневажливим варіантом імені – часто може проявлятися тільки на рівні акценту і залежить від мовних та говіркових особливостей території поширення, пор. ремарки до імен Надюха, Натаха, Льоха тощо. У «Власних іменах людей» Л. Г. Скрипник, Н, П. Дзяківської та «Словаре русских имен» Н. О. Петровського вказівник зменшувальних форм імен подано в окремій частині, І. І. Трійняк всі засвідчені розмовні, пестливі, зневажливі та інші варіанти імен подає підпунктом словникової статті. Потужна база цих варіантів імен з фіксацією географічної локалізації є особливо цінним інформативним джерелом для встановлення ідентичності через змішування офіційних імен різної етимології внаслідок вживання у побуті їх аналогічних варіантів, зокрема Леонід / Леонтій – через посередництво здрібнілих форм Льоня, Льончик, Льоник, Льонько; Галина / Ганна – через Галя, Галюнчик, Галочка, Галка, Галиночка тощо. Важливим для української ономастики, для ідентифікації російсько-українських варіантів особових імен є засвідчені форми імен у «Словаре народных форм имён» А. Суперанської, оскільки зросійщені розмовні імена, які з певних причин не фіксують українські словники, часто присутні у російськомовних документальних записах українських громадян.

Проблемним явищем залишається омонімія між офіційними іменами, що звучать однаково, але мають різну етимологію (Дамир, Гертруда), офіційними формами і варіантами імен (зокрема, офіційне ім’я Ірина є розмовним варіантом для етимологічно віддалених імен Ірма, Іраїда), змішування різних за етимологією особових імен (Мирослав / Мирон через посередництво Мирось, Миросько, Миронко тощо). У «Словаре русских личных имён» Н. О. Петровський імена-омоніми з різною етимологією подає окремими статтями, у І. І. Трійняка – реєстрова одиниця одна, але подано дві чи більше етимологічних інтерпретацій, оскільки найчастіше така омонімія, вважає автор, виникає на основі народної етимології «слово

за своїм звучанням нагадує якесь інше, хоч вони різного походження [6, 6]. Розмежування імен-омонімів слов'янського походження та варіантів канонічних імен та «імен-кальок» поглиблюється тим, що на сьогодні не розв'язаним залишається «встановлення загальної кількості вживаних імен слов'янської етимології в українців, як і в інших слов'янських народів» [7, 88]. Очевидно, частково здатен заповнити цю прогалину загальнонаціональний історико-етимологічний словник власних особових імен «Слов'янські імена українців другого тисячоліття», над яким працює П. П. Чучка [7]. Не завжди однозначним залишається розрізнення офіційних варіантів одного імені, що формувалося протягом століть на мовному грунті однієї мови під впливом різних територіальних та соціальних умов, пор. Оксана / Аксенія / Оксенія / Ксенія, Опанас / Панас /Атанасій /Афанасій / Танасій / Танась тощо. Такі імена лексикографи переважно пропонують однією словниковою статтею, розташовуючи варіанти імен у послідовності, що відповідає коефіцієнту поширеності. Зручним для практичного застосування є фіксація кожного офіційного варіанта імені окремим реєстром з відсиланням до основної словникової статті.

У більшості словників імен подано додаткову інформацію, яка відповідно може бути лінгвістичного, історичного, правничого, літературного спрямування тощо. У словнику-довіднику «Власні імена людей» додаткова лінгвістична інформація, що стосується імен подана у третьому розділі, в якому проаналізовано особливості правописних норм власних імен та прізвищ, подано перелік основних законодавчих матеріалів, що стосуються функціонування імен. Важливими для нинішньої мовної ситуації в Україні є українсько-російський та російсько-український словник імен у словнику-довіднику Л. Г. Скрипник та Н. П. Дзятківської та аналогічному довіднику, що засвідчує кримськотатарський антропонімікон, під редакцією Ю. Прадіда. У словнику І. І. Трійняка цінним лінгвістичним матеріалом є подані у словникових статтях перелік прізвищ, походження яких можна пов'язувати із реєстровим іменем, а також словничок топонімів антропонімічного походження. У «Słowniku imion» Я. Гжені подано також список відомих носіїв імені, а ще етимологічні аналоги в інших мовах. На жаль, при переліку відповідників з інших мов – німецької, англійської, російської, французької, іспанської – автор не засвідчує українських відповідних імен. Цікавим з погляду новизни і популяризації у словниках такого типу є фіксація дати іменин кожного імені особового. У «Słowniku imion» Я. Гжені така інформація подана безпосередньо у словниковій статті, у Н. О. Петровського вказівник днів святкування іменин побудований за календарним принципом як додаток до словника: дата і список імен.

Отже, словники імен на теренах Слов'янщини з погляду їх лексикографічної цінності (що? як? для кого?) можна умовно поділити на популярні та науково-практичні. Реєстри словників охоплюють переважно імена християнсько-канонічного походження; значна частина слов'янських

автохтонних імен малопоширених у сучасній мовній практиці не засвідчена у сучасних джерелах особових імен; проблемним є розрізнення етимології канонічних та давніх слов'янських однозвучних імен; різнохарактерним залишається підхід до варіативності імен, а звідси специфіки їх подачі у реєстрах словників.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Девлетов Р. Р. , Каленчук Г. М. , Прадид Ю. Ф.* Краткий русско-украинский и украинско-русский словарь. Крымскотатарские фамилии, имена, отчества. – Симферополь «Таврия-Плюс», 2000, – 128 с.; **2.** *Петровський Н. О.* Словарь русских личных имён. – М.: Русские словари, 1996. – 480 с.; **3.** *Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П.* Власні імена людей. Словник-довідник // за редакцією В. М. Русанівського. – К.: Наукова думка, 1996. – 335 с.; **4.** *Суперанская А. В.* Словарь народных форм русских имён. – М.: Книжный дом, Либроком, 2010. – 362 с.; **5.** *Суперанская А. В.* Словарь русских личных имён. – М.: АСТ, 1998. – 522 с.; **6.** *Трійняк І. І.* Словник українських імен. – К: Довіра, 2005. – 509 с.; **7.** *Чучка П. П.* Давнослов'янські автохтонні імена, засвідчені південнокарпатськими українськими онімами // Studia Slovakistica. – Випуск 9: Ономастика. Антропоніміка: зб. наук. ст. – Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2009. – С. 83-90; **8.** *Grzenia J.* Słownik imion – Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, 2005. – 414 s.; 9. www.onoma.newmail.ru/kov-rec.htm.

Наєнко Г.М. (Київ, Україна)

Слов'яноукраїнська мова науково-природничого трактату кінця XVII ст.

У статті розглянуто фонетичні, морфологічні та лексичні риси української мови, зафіксовані в слов'яноруському перекладі „Проблемата" кінця XVII ст. Вказано на способи перекладу термінологічних запозичень.
Ключові слова: історія української мови, термінологічна лексика, наукова мова.

В статье рассмотрены фонетические, морфологические и лексические признаки украинского языка, зафиксированные в славянорусском переводе «Проблемата» конца XVII в. Указаны способы перевода терминологических заимствований.
Ключевые слова: *история украинского языка, терминологическая лексика, научная речь.*

The article focuses on the phonetic, morphologic and lexical peculiarities of the Ukrainian speech, fixing on the scientific treatise "Problemata" translaten by 17 c. The types of translating of terminology are analyzed.
Key words: *history of Ukrainian lenguage, terminology, scientific speech.*

Переклад латинського стародруку „Проблемата", що в рукописі кінця XVII ст. зберігається в Інституті рукопису ЦНБ НАН України ім. В.В.Вернадського, є цінним джерелом із вивчення наукової мови